

**Must tuul,
valge lumi**

CHARLES CLOVER

**MUST
TUUL,
VALGE
LUMI**

UUE VENE NATSIONALISMI TÕUS

Inglise keelest tõlkinud Jana Linnart

Originaali tiitel:
Charles Clover
Black Wind, White Snow: The Rise of Russia's New Nationalism
Yale University Press, 2016

© Charles Clover, 2016

Eestikeelne tõlge © Jana Linnart ja Tänapäev AS, 2017
Toimetanud Ene Poll
Kujundanud Villu Koskaru

ISBN 978-9949-85-120-1
www.tnp.ee

Trükitud AS Pakett trükikojas

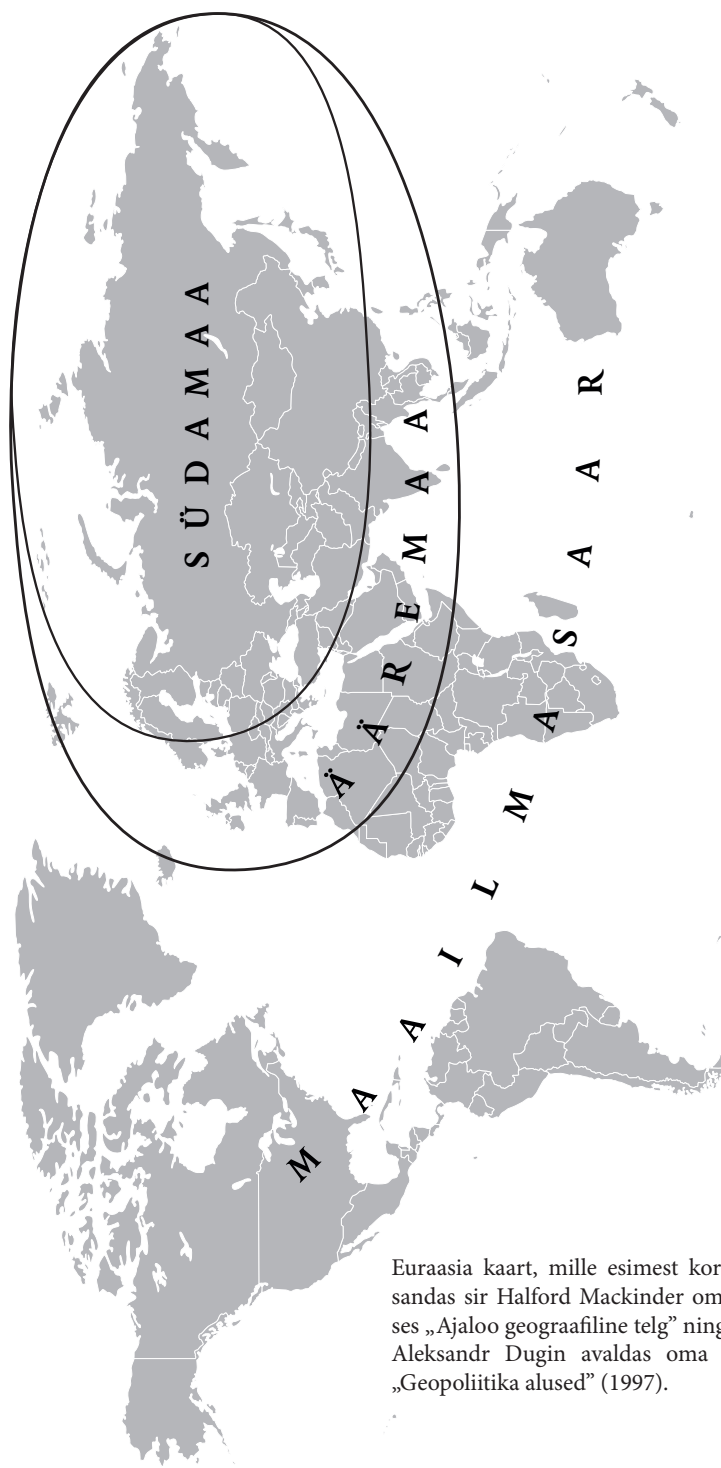
Rachelile ja Jayale

*„Nüüd hoidsin käes ulatuslikku süstemaatilist
fragmenti terve tundmatu planeedi ajaloost,
tema arhitektuuri ja kaardimängudega, mütoloo­giliste
hirmudega ja keele kõlaga, keisrite ja meredega, kivide,
lindude ja kaladega, algebra ja tulega...”*

Jorge Luis Borges (tlk Ott Ojamaa)

Sisukord

Euraasia kaart	10
Eessõna	11
Sissejuhatus	20
I osa	
1 Maailma kõige igavam seiklus	51
2 Lühike suvi	68
3 Sugupuud	75
4 Puid metsa	92
II osa	
5 Reekviem	121
6 Suur maja	131
7 Gulag	142
III osa	
8 Nõukogude Vergilius	221
9 Pariis 1990	254
10 Saatana ball	299
11 Südamaa	332
12 Malenupp	355
13 Poliit tehnoloogia	379
14 Saba liputab koera	432
15 Passionääride eksport	450
Märkused	468
Valitud bibliograafia	485

Euraasia kaart, mille esimest korda vi-
sandas sir Halford Mackinder oma teo-
ses „Ajaloogeograafiline telg” ning mille
Aleksandr Dugin avaldas oma teoses
„Geopoliitika alused” (1997).

Sissejuhatus

Vladimir Putini aastapöördumine föderaalassamblees, mis korraldatakse igal aastal Kremli sädeleivas Georgi saalis, on televisioonis otse üle kantav suurejooneline kristallkroonlühtrite säras sündmus. Saali täidab üle kuuesaja uhkes riietuses aukandja: peened ülikonnad, rahvusvähemuste esindajad rahvuslikes peakatetes, lakikorruga kaetud juuksetornid, Chaneli kleidid, rjasad, turbanid, õlakud, kõikvõimalikud patsid ja absurdsetel kõrged mütsid. Kohmakalt väikestel valgetel kõva seljatoega toolidel istuvad aukandjad teavad, et neid ootab kolm tundi piinarikast oraatorikunsti.

Kui president poodiumile astub, on publiku aplaus tormiline ega taha vaibuda. Saali täidab Venemaa eliit, kes kõik teavad, et nende karjäär, sissetulek, varandus ja tulevik sõltuvad ühest mehest ning et kõne sisaldab olulisi vihjeid selle kohta, mis suunda ta kavatseb kalduda. Riigiametnikud ripuvad Putini iga sõna küljes, et kuulda, milliseid programme rahastatakse ja milliseid mitte. Kremlinoloogid vaatavad, kes kelle kõrval istub. Ajakirjanikud loodavad, et Putin ütleb midagi ähvardavat või ootamatut (mida ta sageli teeb) ning see saab mõne sekundiga Twitteris *hashtag*'i. 2012. aasta septembris ootasid kõik, kas Putin, kes oli kohtumisel Iisraeli presidendi Shimon Peresiga märgatavalt longanud ning kelle tervis oli kuulduste kohaselt vilets, suudab kõne lõpuni pidada.

Suutis, kuid peaaegu keegi ei pööranud tähelepanu kõige tähtsamale asjale: põgusale viitele tundmatule ladina keelest üle võetud sõnale, mis poetati kõnesse umbes viiendal minutil: „Tahaksin, et me kõik selgelt mõistaksime, et eesootavad aastad kujunevad otsustavateks,” ütles Putin, vihjates ebamääraselt, nagu ta väga sageli tegi, mingile suurele tulevasele hädale. „Kes haarab juhirolli ja kes jääb perifeeriasse ning kaotab vältimatult iseseisvuse, ei sõltu üksnes majanduslikust potentsiaalist, vaid eeskätt iga rahva tahtest, tema sisemisest energiast, mille Lev Gumiljov ristis passionaarsuseks: võimest liikuda edasi ja kohaneda muutustega.”

Putini möödaminnes tehtud viide kadunud Vene ajaloolasele Lev Gumiljovile ja kummalisele sõnale „passionaarsus” ei tähendanud asjasse pühendamatuile suurt midagi, kuid neile, kes olid tuttavad konservatiivsete rahvuslusteooriatega, mis olid pärast külma sõja lõppu hakanud jõuliselt Venemaa poliitikasse tungima, tähendas see vägagi palju: tegemist oli klassikaline Kremli signaaliga, mida USA poliitikas kutsutakse „koeravileks” ning millega edastatakse teatud gruppidele sõnumit, mida vaid nemad on võimelised kuulma. See oli võimalus teha vihjamisi teatavaks seda, mida Putin ei oleks arvatavasti saanud otse välja öelda – et teatud ringkondadel riigis on tema mõistmine ja toetus.

Sõna „passionaarsus” on raske tõlkida, kuid need vähesed, kes selle päritolu mõistsid, panid seda otsemaid tähele. Putin pidas kõne seitse kuud pärast inaugureerimist kolmandaks ametiajaks Vene presidendiks ning ta saatis eliidile vihjamisi signaali, et koos temaga tulid võimule uued ideed. Ideedest, mida vaid mõni aasta varem peeti ehk marginaalseteks ja isegi jaburateks, oli äkki saanud Putini aasta tähtsaima kõne pidepunkt. Need ideed muutusid veelgi selgemaks viisteist kuud hiljem, kui Vene sõdurid hõivasid vaikselt kogu Krimmi lennujaamad ja transpordisõlmed, vallandades dominoefekti, mis viis sõjani Ida-Ukrainas. Eelmise kahe kümnendi viisaka mitteideoloogilise kodanikupatriotismi asemel ülistas Putin

endale vastu rinda taguva nationalismi, eneseohverduse, distsipliini, truuduse ja vapruste sõjakaid voorusi.

Putini passionaarsuse (ladinakeelest sõnast *passio*) määratlus oli pisut puhastatud. „Edasiliikumine ja muutustega kohanemine” oli üks võimalus tõlgendada seda, mida Gumiljov mõtles, kuigi täpsem oleks midagi kannatusevõime taolist. Sõna viitab uuele testamendile ja Gumiljov oli selle välja mõelnud vangilaagrites veedetud aastatel, kui ta Valge mere kanalit kaevates ja iga päev kaasvangide kurnatusse ja külmumisse suremist nähes leiutas oma passionaarsusteooria. See oli teooria irratsionaalsusest inimajaloos. Inimeste võime tuua ohvreid üldise hüvangu nimel ja muuta sellega ajalugu, kirjutas Gumiljov hiljem, oli suurrahvaid ühendav iseloomulik joon. Vangistusaastatele järgnenud kümnenditel muutus Gumiljovi vaimne nägemus sügavalt pessimistlikuks ning tema teooriast hakkas idanema Vene rahvusluse uus idee. Ajaloolasest Gumiljovist sai tunnustatud ekspert sise-Euraasia stepihõimude: sküütide, xiongnu’de, hunnide, turkide, khitaiide, tangutide ja mongolite alal. Nende ajalugu ei kajasta valgustuse ja mõistuse võidukäiku, vaid lõputut rände, vallutuste ja genotsiidi ning surma tsüklit, mis ennast igavikuliselt kordas. Iga paarisaja aasta järel tungisid primitiivsed nomaadid steppidesse, rüüstasid Euroopa, Lähis-Ida ja Aasia õitsvaid kuningriike ja kadusid siis ajaloo uttu niisama kiiresti, kui olid tulnud. Säärases ajaloos ei olnud võitjaks ühiskonnad, mis olid maailmas esirinnas tehnika, rikkuse ja mõistuse poolest. Selle asemel iseloomustas võitjaid passionaarsus. Gumiljovi töös kajavad vastu teiste õpetlaste mõtted, kes on läbi aegade kirjutanud sellest samast nähtusest: Machiavelli kasutas võitlusvaimu kirjeldamiseks mõistet *virtù*, keskaegne araabia filosoof Ibn Khaldun aga nimetab tsiviliseeritud linnade nomaadidest vallutajaid ja rüüstajaid sõnaga *asabiya*.

Gumiljovi vaimustumine stepihõimudest võis peegeldada tema enda elu, millest neliteist aastat möödus Siberi gulagis, kus ta oli keset jäist tühjust tunnistajaks iidse ja metsiku elu võtmise ja

hävitamise protsessi uusimale inkarnatsioonile. Jälgimine, kuidas tema kaasvängidelt riisuti viimased tsivilisatsiooni säilmed ning kuidas neid sunniti ellujäämiseks loomastuma, õpetas Gumiljovile, et inimene ei ole looduse peremees, vaid selle alam. Inimkonna humaansed väärtused nagu sõprus ja vendlus, kirjutas ta hiljem, ei tähenda inimarengut, vaid bioloogilist loomupärast impulssi, vaistlikku tungi eristada „meid” „nendest”, mis on ühine kõigi aegade kõigile inimestele.

Veendunud antikommunistis Gumiljovis tekitas üllatavat kibestumist Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, mis leidis aset kuus kuud enne tema surma 1992. aastal. Nagu paljusid Gumiljovi kaasvange, haaras tedagi hiljem iseäralik patriotism – seletamatu truudus kodumaale (ja isegi režiimile), mis oli varastanud tema tervise, eluaastad ja sõbrad. See oli sedasorti Stockholmi sündroom, mis sünnitas tõeliselt veidraid kirjutisi: ülistuslaule Venemaa imperiaalistlikule suurusele, Vene impeeriumi (ja hiljem Nõukogude Liidu) orgaanilisele loomusele kui superetnosele või tsivilisatsioonile, mille arvukad rahvad ei liitunud Venemaaga vallutuste tulemusena, vaid suursuguse tsaarivõimu vabatahtlike alamatena. Gumiljov väitis koguni, et on suuteline arvutama passionaarsuse kogust, mis on alles Venemaal – tsivilisatsioonil, mis tema arvutuse kohaselt on oma tuhande kahesaja aastase elutsükli keskel.

Gumiljoni teooriatele, mida ta ise nimetas eurasianismiks, olid aluseks tööd, mis eelnesid talle paari kümnendi võrra ja mille taga oli rühm valgekaartlikke pagulasi Euroopas 1920. aastatel. Sõna, mida Gumiljov populariseeris, sai armastatud loosungiks reaktionääride seas – nii dissidentidest rahvuslaste kui ka nõukogude tagurlaste hulgas, kes leidsid üha sagedamini ühise keele. Kesk Nõukogude Liidu surmatõmbelusi sai Gumiljovist mitmes perestroika-aegses intervjuus, mida isegi tema elupõline sõber Emma Gerstein nimetas kohutavateks, lippu lehvitav nõukogude patrioot ja demokraatide mahategija.